

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

İsmail GÜRBÜZ

ismailgurbuz6534@gmail.com

Özet

Kerkük, kendine has örf ve adetleriyle öne çıkarken, Kerkük edebiyatı içinde Hoyratlar hatırı sayılır bir yer tuttuğu görülmektedir. Halk arasında şiirsel bir söyleyişe sahip olmakla beraber Kerkük Hoyratları, aynı zamanda uzun hava tarzında da dile getirilmektedir. Kerkük Hoyratları, Kerkük edebiyatının bir parçası olarak belli başlı edebi özelliklere sahiptir. Bu bakımdan kullanılan kafiye, kafiyelerin kendi içinde bir çeşitliliğe sahip olması ve bunların bir literatüre sahip olması kaçınılmaz olarak bu eserleri öne çıkartmıştır. Biz de bu çalışmada Kerkük Hoyratlarının hem edebi özelliklerine hem de sanatsal formlarına değinmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kerkük Hoyratları, Edebiyat, Kesik Hoyrat, Hoyrat Formları

Kirkuk Hoyrats in Terms of Literary Characteristics

Abstract

While Kirkuk stands out with its unique customs and traditions, it is seen that Hoyrats occupy a considerable place in Kirkuk literature. Although it has a poetic expression among the people, Kirkuk Hoyrats are also expressed in the long air style. Kirkuk Hoyrats have certain literary features as a part of Kirkuk literature. In this respect, the rhyme used, the diversity of the rhymes and the fact that they have a literature inevitably

brought these works to the fore. In this study, we tried to touch on both the literary features and artistic forms of the Kirkuk Hoyrats.

Keywords: Kirkuk Hoyrats, Literature, Cut Hoyrat, Hoyrat Forms

Giriş

Yazınsal bir edebi tür olmanın ötesinde daha çok bir sözlü eserler yekûnu olarak karşımıza çıkan Kerkük Hoyratları, Türk edebiyat seçkileri içinde kendine edebi bir yer edinen tarihi bir konuma sahiptir. Bu bakımdan söyleniş formu olarak kendisini Irak sanat camialarına kabul ettirirken, diğer taraftan bu eserler, edebi özelliklerini de kaybetmeden günümüze kadar gelebilmiş sözlü edebiyat cümlesinden sayılmıştır. Biz de bu çalışmamızda Kerkük sözlü edebiyatının edebi bazı yönleri üzerinde durmaya gayret edeceğiz. Bu çalışma, bu konuda yazılacak olan daha geniş kapsamlı tezler için de bir anahtar olacağı kanısındayız.

Kerkük Hoyratları

Sözlü edebiyat içinde bir tür olarak ele alınan hoyratlar, sadece Kerkük bölgesine has kılınmamakla beraber daha çok Kerkük ismiyle beraber anılagelmıştır. Bu bakımdan Hoyratlar, Irak'ın Kerkük bölgesinde yaşayan Türkmenlerin yazınsal ve sözlü edebiyatının temeli olarak tanımlanmıştır. Irak'ın Mendeli, Telafer ve Kerkük bölgelerinde yaygın olan bu edebi tür, günümüzde de canlılığını devam ettirmektedir (Obaidi, 2022, 5).

Kubbealtı lügatine göre hoyrat, *“Halk edebiyâtı nazım şekillerinden biri olan mâninin özellikle Kerkük Türkleri arasındaki adı”* (Kubbealtı Lugat,2021) olarak tanımlanırken İslam Ansiklopedisine göre ise *“Hoyrat, hem Türk halk edebiyatında bir nazım şeklinin hem de Türk halk müziğinde bir türün adıdır. Türkler'in yaşadığı çeşitli bölgelerde görülen ve genellikle dört mısradan oluşan bu nazım biçimi daha çok Irak Türkleri (Türkmenler) arasında yaygındır”*. (TDV,1998:259) olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan TDK, Hoyrat terimini *“Güneydoğu*

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

Anadolu'da ve Irak'taki Türkler arasında tek başınasöylenen bir tür ezgili deyiş” (TDK, 2021) ele almaktadır.

Hoyrat kelimesinin kökeni ve tarihi bağlantıları üzerinde araştırma yapan bilim insanlarına göre bu kelime, daha önceleri ‘Horyat’ olarak telaffuz edilmekteydi. Zaman içinde Yunan edebiyatında yer *khoriates* kelimesi olarak yer almış, son dönemlerde de dilimize ‘hoyrat’ olarak geçmiştir. Terzibaşı, hoyrat kelimesine bu perspektiften bakarken, diğer taraftan tanım olarak hoyrat terimini “Özel bir üslûpla yazılmış olan bu dörtlükler, hakîkatte derin anlamlar taşıyan ufacık sözlerin sanatkârane işlenmesinden doğan ve halkın içli duygusuna tercüman olan bir çeşit ifade tarzıdır.” (Terzibaşı, 1975:37) olarak ele alır.

Hoyrat kavramını sadece bir edebi tür olarak ele almayarak hoyratları farklı bir tarzda değerlendiren Edebiyatçı Südad Erbil, hoyratları kanın kendi kanlarının ve ruhlarının damlacık ve parçacıklarına benzeterek hoyrat söyleyenlerin içlerinin derinliklerinden gelen bir haykırış olarak ele alır. Nitekim Erbil, hoyratları hem yazılı hem de sözlü edebiyatın bir içsel nidası olarak ele alır. (Erbil 1959:3).

Tanımlama şekilleri farklı olsa da hoyratlar hakkında dile getirilen ana fikir, bu edebi türün daha çok Irak Türkmenleri arasında yaygınlaştığı ve bu bakımdan daha çok Kerkük’le bütünleşen bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Edebi tür olarak Anadolu’daki mani, deyiş ve ezgili söyleyişlere benzetilen bu edebi tür, topluma ait maddi ve manevi motifleri, duygu ve düşünceleri etkili ve özlü bir şekilde aktaran bir yöne sahiptir. Nitekim Kerküklü edebiyatçı Abdülhakim Mustafa, hoyratları “Kerkük’ün sesi bu. Bu ses ruhlarımızın amentüsü. Bu ses dertlerimizin dermanı, bu ses yüreklerimizin şifasıdır” (Mustafa, 1967:28) şeklinde ele alarak bu edebi türün manevi bir unsur olarak hoyratları söyleyenler için ne ifade ettiğine vurgu yapar.

Kerkük menşeli yazar ve şairler, gerek yerel gerekse tanınan kişiler olarak, bu eserleri canlı tutarak bu günlere kadar getirmişlerdir. Bunlar arasında en tanınanları şu şekilde sıralanabilir: Nazım Refik Koçak, Hicri Dede, Osman Mazlum, -İzzettin Abdi Bayatlı, Mustafa Gökkaya, Ekrem Tuzlu, Nasih Bezirgân, Mehmet İzzet Hattat (Saatçi ve Ali, 2019:614)

Bu şairler, daha çok eserlerini Hoyrat tarzında verirken, bununla beraber eserlerini daha çok nesir

olarak veren yazarlar da vardır ki, bunlar aynı zamanda hoyrat da söylemişlerdir. Bu kişiler de, Hacı Abidin Erol, Ali Marufoğlu, Cumhur Kerküklü, Taha Sakı Hamzalı, Debbağ Samet Baytaktar gibi şair ve yazarlardır (Saatçi ve Ali, 2019: 616).

Kerkük Hoyratlarında Edebi Özellikler

Bazı edebiyatçılara göre ‘kesik mani’ olarak da ele alınan hoyratlar, daha çok dörtlük olarak kaleme alınan eserler olarak tanınmışlardır. Hoyratlar, temel özellik olarak daha çok redif ve kafiyeler şeklinde kaleme alınmışlardır. Bu bağlamda hoyratlar, şu şekilde kafiye ve rediflenerek kaleme alınmışlardır (Saatçi ve Ali, 2019:613).

.....a
.....a
.....b
.....a

Bununla beraber bazı edebiyatçılara göre hoyratlar sadece dörtlük şeklinde kaleme alınma zorunluluğu taşımazlar. Bu durumda Kerküklü edebiyatçılar arasında dört mısradan fazla olarak yazılan hoyratlar da verilmiştir. Bu durumda hoyratların ilk dört mısrasına hoyrat’ın asıl kısmı denirken, geride kalan iki mısra için de “kanat” ismi kullanılmıştır. Buna bağlı olarak kafiye düzeni de değişen hoyratlar, şu şekilde bir kafiye düzenine sahip olmuştur(Tuzlu, 2014:223-224).

.....a
.....a
.....b
.....b
.....b
.....a

Halk edebiyatının özgün birer eseri olarak Hoyratlar, değişik söyleniş biçimlerine sahip oldukları gibi, yer yer diğer halk edebiyatı türleriyle ilişkili olarak da değerlendirilmişlerdir. Buna göre hoyratlar, aynı zamanda atasözü, deyim, mani ve halk türküleriyle iç içe bir bağla söylenegelmişlerdir. Daha çok Kerkük yöresinde öne çıkan bazı halk edebiyatı türleriyle ilişkili

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

olan hoyratlar okşama, halk hikayeleri, ağıt, bilmece, türkü, ninni ve dinî içerikli halk edebiyatıyla bir beraberlik arz etmiştir (Saatçi ve Ali, 2019: 619 - 623). Halk edebiyatı ve deyişleriyle iç içe olan bu edebi tür, bir taraftan halkın söyleyişleriyle ayakta dururken, diğer taraftan bu edebi tür, hayatın içinden bir tür olarak toplumda kullanılan dilin ve edebiyatın canlı kalmasına ciddi katkı sağlamıştır(Terzibaşı, 1975:14).

Hoyrat Formları

Hoyrat kavramı, halk müziği formlarından bir form olarak ele alınmıştır ki bu tür, daha çok uzun hava tarzı ile şiirsel ve cinaslı manilerden meydana gelir. Nitekim cinas, yazılışları aynı olmakla beraber anlamları farklı olan kelime ve kelime öbeklerine verilen isimdir. Hoyrat kelimesi, savruk, tutumsuz ve sakar anlamlarında kullanılırken diğer taraftan bu kavram, hoyratların çokça söylendiği Kerkük, Şanlıurfa ve Elazığ yörelerinde daha çok ezgi ve türkü anlamlarında kullanılmıştır (Hoşsu, 1997: 25-26). Halkın günlük yaşamında yer alan bu tür, kadınlardan çok, erkeklerin söylediği ve icra ettiği bir tür olarak bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki hoyratlar, halk arasında aşıklar olarak bilinen ses sanatçılarının karşılıklı atışmaları gibi atışma şeklinde cereyan etmiştir. Türkiyede daha çok bağlama eşliğinde icra edilen hoyratlar, Kerkükte daha çok ut, ney, dümbelek, kudüm ve kanun eşliğinde söylenegelmiştir (Hoşsu, 1997: 25-26).

Hoyrat kavramı, bazı yörelerde ‘horyat’ olarak da bilinmektedir. Bu kavramın horyat farklı varyantıyla dile getirildiği Güneydoğu yöremiz, neredeyse başlı başına bir ‘hoyratlar’ bölgesi’ olarak da ele alınabilir (Kaynar, 1996: 108). Edebiyatçılar, hoyratların yaygın olarak yer aldığı bölgeleri ele alarak işlemişlerdir: “İrâk Türklerinin en kalabalık yaşadığı vilayet Kerkük olduğu için bütün özellikler de burada yoğunlaşmıştır. Kerkük denince hoyratın akla geldiğini belirtmek gerekir. Anadolu'da hoyrat sadece uzun hava tarzıdır. Ancak Kerkük'te konu farklı, hoyrat hem uzun havanın kendisi hem de hoyratın söz unsuru, cinaslı halk şiiri türünün adıdır. Otuzun üzerinde hoyrat tespit edilmiştir. Ancak günümüzde bunlardan yirmi civarındaki sayısı icra edilmektedir. Hoyratların isimlendirilişleri; çağırının adına bir işeyleme, lakaba, mesleğe, yer adına ya da

hoyratın icra özelliğine göre olmuştur. Hoyratların genel isimlendirilişlerinde usul tabiri kullanılmaktadır. Matarı usulü, İdele usulü” (Kızılay, Turhan, 1991: 7) şeklinde yer almaktadır.

Hoyratların formlarına geçmeden önce hoyratların bazı genel özelliklerine de değinmek gerekmektedir. Bu bakımdan hoyratlar, kendine has bazı özellikleri ile öne çıkmıştır. Örneğin hoyratlar, ilk mısraları itibariyle eksik hece ile başlamaktadır. Boşlukları genelde hitap sözleri ile dolu olan bu tür, başlarken ‘bab bu gün, gardaş, gözüm, ağam ağam, ah balam, ah zalım’ gibi doldurma sözleriyle süslenmiştir. Şiirsel söyleyiş kadar ezgisel bir söyleyişe de sahiptir (Akbiyık, Kürkçüoğlu, 1991: 16).

Hoyratlar, usul ve form bakımından bir çok dala ayrılırken bütün bu formların bir makale sınırları içinde ele alınması mümkün olmadığından, biz burada bazılarını ele alarak anlatmaya gayret edeceğiz.

Muhalif Hoyratı

Edebiyat araştırmalarında hoyrat türlerine dair yapılan çalışmalar, Kerkük yöresinde söylenen hoyrat çeşitlerin olan ‘muhalif hoyratının’ Türkiye’de yer alan ‘muhalif’ makamla bir ilgisinin olmadığı şeklindedir. Bu bakımdan Türkiye’deki ‘muhalif’ makam ile Irak’taki makam arasında bir isim benzerliğinden öte bir ilgisi olmadığı beyan edilmiştir. Nitekim Irak musiki çevreleri, bu makamı, Irak sanat makamları içerisine ‘Kerkük muhalifi’ makamı şeklinde yerleştirmişlerdir. Bu bakımdan Kerkük’te hoyratların bir söyleyiş tarzını içeren muhalif makamı, hoyratlara özgü segah tarzında bir söyleyişe sahip olarak kabul edilmiş ve icra edilmiştir (Terzibaşı, 1970: 180).

Konuyla alakalı araştırmalarıyla bilinen Nakıp, muhalif hoyratlarını şu şekilde ele almaktadır: *“Türk müziğinde muhalife dair dört isim geçmektedir. Muhalif-i Rast, Muhalif-i Irâk için farklı görüşler mevcuttur ama görüşlerin hiçbiri hüzzam veya segâh çeşnili olduğunu söylememektedir. Muhalif-i rastın terkihi ise rast hümâyun şeklinde olup durağı düğâh perdesidir. Muhalif ile muhalifek ise aynı olup segâh çeşnilidir. Klasik Türk müziğinde hiçbirinin örneği günümüze yetişmemiştir. Urfa ve Elazığ’da da bilinen muhalif, Bağdat makam şinasları tarafından da*

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

“Kerkük muhalifi” olarak anılmaktadır. Muhalif, Bağdat makamları arasında, önceleri bir makam olduğu beyan ediliyorsa da günümüzde sadece bir geçki olarak kalmıştır. Ancak bu beşlinin dahi Kerkük’te okunan muhalifle ciddi farklılıkları vardır. Irâk’ın tanınmış müzik yazarlarından El-Recep ise demektedir ki: “Muhaliif Segâh’tan yarım derece farklıdır. Segâh’ta Neva perdesi kullanılırken, Muhalif’te Neva’dan yarım derece pest olan Saba perdesi kullanılmaktadır”. Aynı ülkede çıkmış iki kaynak kitabın arasındaki bu ayrılıklar bir yana, Türk müziğinde bir koma pest olup, Saba makamında kullanılmaktadır. El-Recep’in ve El-Abbas’ın eserlerine göre, Segâh makamının skalası Türk müziğinde kullanılan Segâh’tan çok farklı değildir. Demek oluyor ki, Bağdat makamları arasında Muhalif, Segâh makamına yakındır diğer makamlar kadar net ve geniş ezgili değildir” (Nakip, 2009: 54).

Atıcı Hoyratı

Makamla alakalı olarak Terzibaşı, “Segâh makamından ayrılan bu usule segâh hoyratı derler. Kerkük’ün öz malı olup eski çağırıcılarımızdan Atıcı Ümer’in ağzıdır ki bu yüzden atıcı hoyratı diye şöhret bulmuştur” demektedir (Terzibaşı, 1975: 157). Buna karşın bazı araştırmacılar, daha önceki dönemlerde bu formun Kerkük hoyratlarına en iyi uygulayan kişi olarak Osman teplebaş olduğunu, daha sonra gelen kişilerin bu formu geliştirerek yeni bir tarzla söylediklerini dile getirirler bu anlamda Osman Teplebaş’tan sonra en sade ve sanatsal şeklinin Hasan Nacar tarafından icra edildiğine vurgu yapılmıştır (Mahdi, 2010: 14).

Nakip, bu formun hoyratlar için geçerli olmadığı yönündeki beyanları reddederek, kendi kitabı olan “Kerkük Türk Halk Müziği” eserinde formu hoyratların has bir parçası olarak nitelemiştir (Nakip, 2009: 40).

Atıcı Hoyrat Örneği:

*“Ay ulan kızıl gül oyum oyum
Ay ulan Yara barabay boyum
Diniva dönüm neynim*

Ay ulan
Yağış yağar yer doymaz
Men sennen néce doyum
Gülüim ey
De eeee of Bu usûl”

Kesik Hoyratı

Kesik Hoyratı, daha çok Elazığ yöresine ait bir form olarak öne çıkmıştır. Bu formun Kerkük’teki dillendirilmesi farklı ele alınmaktadır. Örneğin Elazığ yöresinde daha çok Uşşak makamında söylenirken dinleyici için daha çok uzun hava tadı vermektedir. Kerkük ve Urfa yöresinde söylenen bu hoyrat formu, Elazığ yöresinden farklı bir tınıyla dile getirilmektedir (Turhan, 1992: 212). Terzibaşı, Kerkük Kesik Hoyratlarını şu şekilde ifade etmektedir: “*Hoyrat usulleri arasında öğrenilmesi en zor olan eski bir usuldür. Bunu güzelce kavrayıp düzgün çağırabilmek için perdeli özel bir gırtlığa sahip olmak gerekir. Hoyratın sonunda icra edilen “helhele” adı verilen en uzun yüksek ve kesintili “da...d” biçimindeki nağmeyi hakkıyla başarmak her çağırıcıya nasip olmayan özel bir mevhibedir. Bu uzun sesin, birkaç defa yerli deyişle dirsek verilerek duraklama şeklinde kesilerek okunması dolayısıyla bu usul kesik yani kesik diye şöhret bulmuştur. Musiki makamlarından segâh makamı grubuna girdiği bilinmektedir.*” (Terzibaşı, 1970: 186). Nakip, form hakkında daha detaylı bilgiler verirken Kesik Kerkük Hoyratlarının farklılığını da dile getirmektedir: “*Neva ile acem perdeleri arasında dolaşan çok keskin bir “dad” seyre başlar; birinci mısra dik hisardan neyaya, oradan da çargâha iner. “Vay elivden” terennümüyle neyadan tekrar segâha kadar düşer. İkinci mısra çargâhtan neyaya çıkar, tekrar segâh’a iner ve “neynim” kelimesiyle seyir kürdi perdesini yeden olarak gösterir ve segâhta karar kılar. Üçüncü mısra birincisi gibi, dördüncü mısra da ikincisi gibi okunduktan sonra, karara segâh perdesinde verilir. Çargâh ve neva perdeleri arasında hançereden kesintili olarak “Gülüim dad ömrüm dad” terennümü söylenir ve kürdi perdesi yeden gösterilerek segâhta karar kılar.*” (Nakip, 2009: 58).

Kesik Hoyrat Örneği:

“Duman duman olmuş karşiki dağlar oy
Çözülmüş siyenci anam anam anam bozulmuş bağlar oy

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

*(ya) Bülbülün yatağı bahçalar bağlar oy
Garibin yatağı anam anam anam kahveler hanlar oy
(ya) Hastanın halından ne bilir sağlar oy
Döşek melul mahzun anam anam anam yastık kan ağlar oy”*

Asıl Kesik Hoyratı

Hakkında çok fazla verinin yer almadığı Kerkük asıl kesik hoyratları hakkında genel bilgi, Kerkük Hoyratları hakkında çalışma yapan Mahdî'nin eserinde yer almaktadır. “Söylenilmesi güç olan ve uzun bir helheleli sese ihtiyaç duyulan bu usûl, hoyrat usûllerinin en etkileyici ve en hazin olanıdır. Bu usûlü okuyan sanatçılar çok az sayıdadır. Kerkük'te eskiden bu usûlü icra edebilen sanatçılardan Tuzhurmatılı Şükür Hayara başta gelir ki bu sanatçıyı 20. yüzyılın en iyi okuyucusu olarak kabul etmekteyiz. Tuzhurmatı'da Ahmet Dürdüş, Hüseyin Kuşçu, Taki Topal Rıza ve Hamit Tuzlu usta sanatçılardan sayılırlardı. Kerkük'te ise Mustafa Kalayı, Sıma Berber adı ile tanınan İsmail, Mustafa Ilık, Fazıl Samed Dabbağ ve Enver Cuma Terzi en güzel icracılar idi. Bu usûlü Hasan Nacar da güzel icra etmektedir. Aşağıda incelenecek olan horyat örneği Hayyara tarafından okunmuştur” (Mahdi, 2010: 155).

Asıl Kesik Kerkük Hoyratı Örneği:

*“Ahhh
Bugün gene
Ma'de ne var
Yantı yansın
Tut yüküv
Ma'de ne var
Ahhh
Mehemmed direğim
Kölen olum
Ali'den made ne var
Gülüüm gel*

Maral geeeeeel”

Edebi Çeşitlilik Bakımından Hoyratlar

İçerik olarak sınıflandırmaya tabi tutulduğu gibi hoyratlar, aynı zamanda şekilleri ve kafiye dizilişleri bakımından da ayırımı tabi tutulmaktadır(Tuzlu, 2014:224). Bu anlamda cinaslı hoyratlar, kafiyeli hoyratlar, ikileme veya kelime tekrarı ile kurulan hoyratlar, hem redifli hem de kafiyeli hoyratlar, kanatlı hoyratlar ve dörtten fazla mısradan oluşan hoyratlar şeklinde çeşitlere ayrılmaktadır.

a. Cinaslı Hoyratlar

Anlamları farklı olmasına rağmen şekil olarak benzer veya aynı şekildeki kurulumu sahip olan bir sitemle yazılan sanattır. Edebiyatçılar cinas kavramını, “*iki ya da daha fazla şeyin birbirine benzemesi*” olarak tanımlanmakta ve edebi olarak ise “*manzum veya mesrur metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliği*” şeklinde tanımlamışlardır(Saraç, 2013:61). Yine Hoyratlar konusundaki çalışmalarıyla bilinen Terzibaşı, hoyratlara değinirken şöyle demektedir: “*Hoyratlarda bütün inceliğiyle işlendiğini gördüğümüz cinas, halk ağzında hep ‘şinas’ diye geçmektedir. Cinasanlam manaca ayrı iki sözcüğün telaffuzunda birbirine uyması şeklinde verilen edebi bir terimdir*” (Terzibaşı,1975:66).

Güncel bir tanımlama olarak Türk Dil Kurumu ise cinas kavramını, “*çok anlamlı bir kelimeye, her defasında bir başka anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma*” şeklinde ifade etmektedir (TDK, 2021). Kubbelatı Lügatine göre cinas, “*anlamları ayrı, yazılış veya söylenişleri birbirinin aynı yahut benzeri olan iki kelimenin bir ibârede (musrâ veya beyitte) kullanılması yoluyla yapılan söz sanatıdır* (Kubbealtı Lügat, 2021).

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

Kendi içinde farklı çeşitlere ayrılan cinas, ana özellik olarak hoyratlarda birinci ve dördüncü mısraları kendi içinde tam cinas şeklinde meydana getirilmektedir. Bu bağlamda tam cinas, “(Arap harfleriyle yazılan metinlerde) harflerinin türü, sıralanışı, sayısı, hareketleri ve sâkin oluşları bakımından birbirinin aynı olan iki kelime ile yapılan cinas” şeklinde tarif edilmiştir (Kubbealtı Lugat, 2021). Hoyratlarda kullanılan cinasın ‘tam cinas’ olarak kullanılmasını hoyrat sanatının en belirgin özelliği olarak ele alan Akkoyunlu, bu türün de en belirgin ve en güzel örneklerinin Kerkük’te ortaya konulduğunu dile getirir(Akkoyunlu, 1986: 74).

Tam cinaslı hoyrat örnekleri:

*“Bağa duvar
Çekmişler bağa duvar
Gözüm bağ kirpik bağvan
Kaşların bağa duvar”*

*“Yara yeri
Sızıldar yara yeri
Kervan köç etti getti
Yalvarram yâra yeri
Ne senden gam tükendi
Ne menden yara yeri”*

b. Kafiye Hoyratlar

Hoyratların temel özelliği olarak kafiye, “Manzum yazılarda mısra sonlarındaki –aynen tekrar edilen kelime ve eklerle olmamak şartıyla– ses benzerliği, mısra sonlarında tekrarlanan, anlamları ayrı, sesleri birbirine benzer kelimelerden her biri” (Kubbealtı Lugat, 2021) şeklinde tanımlanmaktadır.

Hoyratlarda kafiye, ilk dizedeki sözcüğün dördüncü dizede harf değişikliğine uğrayarak meydana gelmesiyle oluşur(Tuzlu, 2014:225).

Örnek:

*“Ateş düştü kelleme
Özü yanar yelleme
Yaram dost yarasıdır
Naşi tabip elleme.”*

Örnekteki hoyratta, ‘kelleme’, ‘yelleme’ ve ‘elleme’ kelimeleri arasında kafiye meydana getirilerek eser oluşturulmuştur.

Örnek:

*“Başımda sarı sancak,
Sen miskin ben utancak,
Hiçbir vefa görmedim,
Oduna yandım ancak.”*

Bu örnekte de yine hoyratlara özgü bir tarz olarak birinci ile dördüncü mısralar arasında kafiye oluşturulmuştur.

Örnek:

*“Bir damara
Nişter çal bir damara
Zülfün beni çalıptır
Çaldırma birde mar’a”*

Burada ise birinci ve dördüncü dizelerde ‘damara-ma’a’ kelimeleri üzerinden kafiye meydana getirilmiştir.

c. Dörtten Fazla Mısradan Oluşan Hoyratlar

Mısra sayılarının dörtten fazla olduğu bu tür hoyratlarda bu fazlalıklara ‘artık veya yedekli mani’ ismi verilmektedir. Mısra sayılarının fazla olması, beraberinde hoyrat türünde değişimi de getirmektedir ki bu bakımdan bu tür hoyratlarda serbest kafiye, cinaslı kafiye ve normal kafiye beraber kullanılabilir. Bu tür hoyratlar, bir noktada kanatlı hoyratlara da benzetilmiştir(Akkoyunlu, 1986:122).

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

Örnek- 1:

*“Zalım zalım çimeni,
Su gögerdip çimeni
Çöllerde bir lala idim
Kuparttı yolcu meni
Deryahta baliğ idim
Çekti kullapçı meni
Havada bir kuş idim
Endirdi torçı meni
Dağlarda ceyran idim
Vurdu kör avçı meni
Büktü küreye koydu
Gaddar demirci meni
Ağ gümüşe dönderdi
Zalım altunçı meni
Gelmişem yar yanından
Çi yarı gör çi meni
Dağlar yeşile boyandı
Kim yattı kim oynadı
Kalbime ataş düştü
İçinde yar da yandı.
Dağlar başı dolu kar
Benzim sarı hulkum dar
Ger gelen benzim sorar
Bilmez kalbimde ne var.*

*Yar dağıdır
Sinemde yar dağıdır
Başımda gam yuvası
Dağıtsa yar dağıdır
Kurbanam o zülfüye*

Gün vurar yel dağdır”

Örnek-2:

*“Baba bugün,
Dağlar yeşile boyandı
Kim yattı kim oynadı
Kalbime ataş düştü
İçinde yar da yandı.
Dağlar başı dolu kar
Benzim sarı hulkum dar
Ger gelen benzim sorar
Bilmez kalbimde ne var.*

*Yar dağdır
Sinemde yar dağdır
Başımda gam yuvası
Dağıtsa yar dağdır
Kurbanam o zülfüye
Gün vurar yel dağdır”*

d. Redifli Kafiyeli Hoyratlar

Hem redif hem de kafiyenin birlikte kullanıldığı hoyrat çeşidine verilen isimdir. Redif, “*kafiyeden sonra her mısraının sonunda tekrar edilen ek, kelime ve kelimeler*” olarak tanımlanırken kafiye, “*hem lafız hem anlam yönüyle veya yalnız lafız yönüyle veya yalnız anlam bakımından farklı kelimelerin mısra veya beyit sonlarında tekrarlanmasıdır*”(Yetiş, 2016: 25). Edebiyatçılar, kafiyeli redif için geçerli olan özelliklerin hoyratlar için de geçerli olduğuna dikkat çekerken diğer taraftan bu tür eserler kafiye ve redifin beraber kullanılmasını daha çok eserin içerdiği anlama bağlamışlardır. Bu bağlamda hoyratlarda kullanılan redif ve kafiyelerin beraber kullanılması, kafiyelerin redifle güçlendirilmesi olarak değerlendirilmiştir(Tuzlu, 2014:225). Hoyratlarda bu

Edebi Özellikleri Bakımından Kerkük Hoyratları

sanat şekli, ilk mısralardaki kafiyeli sözcüklerin sonuna redif getirilerek oluşturulma şeklinde olmuştur(Sevimli, 1950:6)

Örnek:

*“Ağlar ağladı meni
Çapraz dağladı meni
Demir zincir kâr etmez
Zülfüv bağladı meni”*

*“Aşına felek
Diden yaşına felek
Akıbet kuş kondurdun
Kabrim başına felek”*

e. Kelime Tekrarlı Hoyratlar

İlk mısralarındaki sözcüklerin anlamlarının değişmeden meydana getirildiği hoyratlara kelime tekrarlı hoyrat denilmektedir. Bazı yaklaşımçılar, bu tür sanatlarda kelime tekrarı olduğu gibi, kelime gruplarının da tekrarının olabileceği öne sürülmüştür(Akkoyunlu, 1986:116).

Örnek-1:

*“Çırağda yağ tükendi
Ne yaman vakt tükendi
Ne sennen bu güzellik
Ne mennen ah tükendi.”*

Örnek-2:

*“Nere gidem
Nerem var nere gidem
Bu derdi hudam vermiş
Dermançın nere gidem”*

Burada birinci örnekte görülen ‘tükendi’ kelimesi ile ikinci örnekte ele alınan ‘gidem’ kelimeleri, anlamı bozulmadan ve aynı şekilde kullanılan kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

f. Kanatlı Hoyratlar

Halk arasında ‘anonim hoyrat’ olarak da bilinen bu hoyrat çeşidi, dörtten çok mısradan oluşan hoyratlara benzerlik göstermekle beraber bu tür hoyratlar daha çok modern çağların hoyratları olarak ele alınmaktadır. Nitekim Tuzlu, bu tür hoyratların eski söyleyişlerde pek yer almadığını dile getirmektedir. Tuzlu, bu tür hoyratları şu şekilde tanımlamaktadır: *“Kanatlılar, nadir bulunan horyat türlerindedir. Bu tür hoyratların yazımı zordur. Çünkü horyatın ilk iki mısrasından sonra, anlam açısından bu mısraları açıklayıcı, aynı kafiyede iki ya da üç mısranın eklenmesi gerekmektedir. Yazımı zor olan bu çeşit horyatlardan az sayıda örnek bulunması nedeniyle, kanatlı hoyratlar fazla bilinmemekte, bu nedenle halk arasında da bilinen diğer horyat türlerine göre daha az rağbet görmektedir. Bu horyat çeşidiyle ilgilenip bunları besteleyenler olursa, horyatlar arasında yeni bir türün oluşturulması da mümkün görülmektedir.”* (Tuzlu, 2014:226).

Örnek:

*“Aman güzel oğlan
Yandım güzel oğlan
Annem seni görmesin
Çabuk saklan oğlan
Babam seni görmesin
Çabuk saklan oğlan.”*

Bu hoyratlar vezin ve kafiye bakımından şu şekilde sıralanmaktadır:

.....a
.....a
.....b
.....a
.....b

Sonuç

Kerkük Hoyratları, Irak'ın Kerkük bölgesinde, Türkmenlerin daha yoğun olarak yaşadıkları yerlerde tarihi bir geçmişe sahip sözlü edebiyat örneklerindedir. İçerik olarak Anadolu türkülerine benzeyen hoyratlar, halkın acılarının, sevinçlerinin ve ilahi aşk ile gündelik hayatlarını işledikleri birer sözlü edebiyat örnekleridir.

Bu eserler, halk sözlü edebiyat özelliklerine sahip olmakla beraber belli kurallar ve edebi veçhelerle kaleme alınmışlardır. Bu bakımdan Hoyratlar, söyleyiş makamları olarak Elazığ ve Urfa yöresine ait hoyratlarla benzerliklere sahiptir. Bununla beraber Hoyratlar, edebi yönü itibariyle şiirlerin sahip olduğu edebi özellikleri göz önüne alınarak söylenmişlerdir. Hoyratlar bu edebi özellikleriyle kafiye, redif, cinas ve diğer sanatsal özellikler barındırmakla kendisini Türk edebiyatının bir parçası olarak kabul ettirmiştir.

Kaynakça

- Karasar, Niyazi. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikler*. İstanbul: Nobel Yayınları
- Kaynar, Ümit. (1996). *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Mahdi, Samed. (2010). *Kerkük Hoyratları ve İcrası*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nakip, Mahir. (1991). *Kerkük Türk Halk Musikisinin Tasnif ve Tahlili*, Ankara: Evren Ofset.
- Nakip, Mahir. (2009). *Kerkük Türk Halk Müziği*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Terzibaşı, Ata. (1970). *Kerkük Hoyratları ve Manileri*. Bağdat: El-Ümme Basım Evi. Terzibaşı, A. (1975) . *Kerkük Hoyratları ve Manileri*. İstanbul: Ötüken Yayın Evi.
- Terzibaşı, Ata. (1980) . *Kerkük Havaları*, İstanbul: Yüksel Matbaası
- Yetiş, Kâzım Aydın 82016), "Edebiyat Bilgileri" Kitaplarında Kafiye Meselesi" *Türklük Bilgisi Dergisi* Yıl 2 Sayı 2 - 2016 (125-144).